

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Основная общеобразовательная школа с. Шанчы Чаа-Хольского
кожууна Республики Тыва»

Рабочая программа

Наименование учебного предмета Родная литература

Класс 7

Учитель Сундун Алина Ашиновна

Срок реализации программы, учебный год 2023-2024 уч.год

Количество часов по учебному плану: в неделю 2, в год 68 ч.

Учебник С. М. Чамзырык, Н. М. Вуулар, А. К. Херен.
Тюрэнн чогая, 7 класс. Кызыл - 2016

Рабочую программу составил(а) Сундун

Шанчы 2023-2024 уч.год

Тайылбыр бижик

- 1. Ажылчын программанын тургузуун Федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттарының негелделеринге дүүштүр тургускан.**
- 2. Чамзырын Е.Т. , Күжүгет М.А, Ооржак Л.Х. Ниити өөредилге черлеринин 5-11 класстарынга тыва аас чогаалы болгаш литератураның чижек программазынга даянган. НШХИ, Кызыл. 2018ч.**
- 3. Авторлары: Е.Т.Чамзырын, Н.Ш.Куулар, А.Х.Херел. Төрөөн чогаал ному, 7 класс. – 2015 ч.**

Тыва Республиканын ниити өөредилге черлеринге (школаларынга) төрөөн (тыва) чогаал эртемин 5-11 класстарга башкылаарынга таарыштыр тургустунган чижек программаны өөредилге дугайында Хоойлуга (дугаары 9, 14, 29 ст.), ниити өөредилгениң фундаменталдыг өзөөнге күрүнениң федералдыг өөредилге стандартында ниити өөредилгениң түңнелдерин илередир негелдеринге дүүштүр база ийиги салгалдың гуманитарлыг эртемнерге хамаарыштыр кол ниити өөредилгениң чогаал эртеминиң чижек программазында (Примерные программы по учебным предметам. Основная школа. В 2-х частях. М: «Просвещение», 2011 г.) сүмелерге даянып тургускан. Ол ышкаш өөредилгениң федералдыг күрүне стандартыга кирип турар негелде, сүмелерге таарыштыр бөлүк авторларнын ажылдап кылганы чижек программаны («Тыва аас чогаалы болгаш литература». Ниити өөредилге черлеринин 5-11 класстарынга чижек программа». Авторлар Е.Т.Чамзырын, М.А.Күжүгет, Л.Х.Ооржак. Кызыл, 2018 ч.) үндезин кылдыр алган.

Авторлар 7-ги класска ниити өөредилге черлеринге өөредилге номун Федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттарының негелделеринге дүүштүр тургускан. Ажылчын программаны 2018 чылда Е.Т. Чамзырын, М.А. Күжүгет, Л.Х. Ооржак тургусканы тыва литература болгаш аас чогаалын өөредир чижек программазынга дүүштүр даянып тургускан.

Ниитизи-биле 7-ги класска төрөөн чогаалга 68 шак бердинген.

Школага тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөредиринин сорулгалары:

Өөредиглиг:

- чогаал сөзүглелинин тургузуун, уран-чеченин, ооң дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаалдың теориязының эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн чыып;
- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүн өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннөш уткалыг чогаалдарны деңнеп;
- чогаал сайгарарынга ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөредир.

Сайзырадылгалыг:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медеделдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-меделери бедик; ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;
- номчулгага сонугралдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Тыва аас чогаалы болгаш литература эртемнеринин утказы болгаш тургузуу

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга өөредир. Ынчангаш литература, уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн хевирлээринге болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемнерни өөредириниң кол сорулгазы – аас чогаалы тыва чоннуң ада-өгбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүң уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Тыва чогаалдың өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар. Уругларның делегей көрүүшкүнүн, эстетиктиг негелделерин, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, шүгүмчүлелдиг болурун чогаал кижизидер. Чечен чогаал-биле харылзаа угаап-боданырының арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчының делегейи-биле, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныжары болур. Чоннуң амыдыралчы байлак дуржулгазындан укталган аас чогаалы, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазы, тыва чоннуң эрте-бурунгудан бээр онзагай культуразы кижиниң мөзүлүг аажы-чаңын хевирлээр, чогаал делегейи-биле харылзааны быжыг тудар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныштыларынга, тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деңнеп сайгарарынга, оларның чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып билиринге өөредир.

Чечен чогаалда уран сөстүң дузазы-биле чураан амыдыралдың илереп келирин чүгле сеткил хөлзээшкинниг эвес, а медреселдii-биле сайгарып билирин өөредир. Чечен чогаалды төөгү, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле чергелештир көрүп болур. Ону «Кижиги дугайында эртем», «Амыдыралдың ному», «Уран-чечен шинчилел» деп адап турары таварылга эвес.

Тыва чогаал эртеми ниити филологияның тыва дыл эртеми-биле сырый холбаалыг. Уругларның чугаа сайзыралынга, чугаа культуразынга, хөй-ниити харылзажылгага тыва чогаал эртемниң салдары улуг. Чечен чогаалдың дылы дыл эртемниң бүгү адырлары-биле холбаалыг болганда, уруглар сөстүң эстетиктиг функцияларын сайгарар ужурлуг.

Кол ниити өөредилгениң 7-8 класстарынга өөреникчилерниң номчулга культуразын бедидип, чогаал сайгарылгазын делгемчидер. Чогаалды чогаал теориязындан тема, идея, сюжет, композицияның элементилерин тодарадып, шүлүк тургузуун сайгарып шыдаар кылдыр өөредир.

Уругларга чогаалчы болгаш чогаал дугайында медээни боду дилеп тывар, шинчилээр, эртем угланыышкынның бот-тускайлаң ажылдаар арганы бээр. Интернеттен медээлерни литература кичээлдеринге уругларның интеллектуалдыг сайзыралын бедидеринге, номчулгага сонуггалын идепкейжидеринге, чогаал талазы-биле культуразын бедидеринге ажыглаар.

Тыва чогаал эртемни өөредириниң түңнелдери

Өөредилгениң *бот-тускайлаң түңнелдери* өөреникчинин үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-сайзырадып, бот-углап билиринче, өөренириниң чугулазын, чаа билиглер шиңгээдип алырын медреселдii-биле угаап билиринче, хөй чоннарның аразынга хууда болгаш хамааты туружун быжыглап, амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандыраынче утланган болур.

Предметтиг түңнелдер кижиниң ажыл-херээниң дараазында байдалдарынче: эртемниң спецификазын медресеп билип алырынче, чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын ажыглап шиңгээдиринче, теориялыг билиглерни амыдырал-биле холбап өөредиринче, эстетиктиг көрүштү хевирлээринче утланган болур.

Метапредметтиг түннелдер өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемниң теория-практиктиг билиглери-биле чергелештир өөредиринче, өөренириниң бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң) регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шингээттиреринче угланган болур.

Тыва чогаал эртеми 7-ги класска проблема-тематиктиг принципке үндезилеттинип ажылдап кылдынган. Үндезин билиглери – **маадыр болгаш ооң аажы-чаңы.**

7-ги класстың өөреникчилериниң кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери:

- маадырлыг тоолдарның уран-чеченин онзагайын тодарадып, тайылбырлап билир;
- улустуң аас чогаалының аңгы-аңгы хевирлерин тодарадып болгаш оларны авторлуг чогаалдарны ылгап билир;
- чогаалда чуруттунган болуушкуннарны, маадырларны долузу-биле сайгарып шыдаар;
- өөренип эрткен сөзүглелдериниң уран-чеченин сайгарбышаан, өөрөнгөн чогаал теориязын шын ажыглап билир;
- утказын чугаалаарының аңгы-аңгы хевирлерин (делгереңгей, шилилгелиг, допчулай) чугаалап, рольдап номчуп, планның янзы-бүрү хевирлерин (сюжеттиг, идея-тематикалыг, композициялыг, цитаталыг) тургузуп билир;
- номчаан чогаалдарыңга хамаарыштыр өскелерниң бодалдарын дыңнап, билип, аңаа хамаарыштыр бодунуң бодалын барымдаалыг шынзыдып өөренир;
- номчаан чүүлүңге бодунуң хамаарылгазын тода илеретпишаан, аңаа дүүштүр презентацияны кылып билир;
- номчаан чогаалдарыңга кыска шинчилел ажылдарын болгаш чогаадыкчы ажылдарны кылыр;

- өөрөнгөн чогаалдарынга бижимел ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин кылып шыдаар;

-өөредилге номунуң тайылбыр кезээн болгаш аңгы-аңгы словарьларны, энциклопедияларны ажыглап билир.

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери

Өөредилге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар ортумак (долу) ниити өөредилгениң сорулгаларын күүседиринге чугула херектиг өөредилге-методиктиг комплексти тургузар. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери санитар эпидемиологтуг дүрүмнөр болгаш нормаларга дүгжүп турар ужурлуг (СанПиН 2.4.2.1.178-02).

Календарь-тематиктиг планнаашкын. 7 класс

	Кичээлдин темазы	Шагы	План	Факт
1	«Литература-амыдыралдың көрүнчүү»	1		
2	6-гы класска өөрөнгенин катаптаары	1		
3	Чеченнерниң сөзү. Маадырлыг тоолдар. Ачыты Кезер-Мерген	1		
4	«Ачыты Кезер-Мерген»	1		
5	Танаа-Херел	1		
6	Танаа-Херел	1		
7	Бокту-Кириш, Бора-Шээлей	1		
8	Бокту-Кириш, Бора-Шээлей тоолдуң сайгарылгазы	1		
9	Маадырлыг тоолдар дугайында билиг	1		
10	«Маадырлыг тоолдар оранынче аян-чорук»	1		
11	Владимир Серен-оол «Каң-кыс»	1		
12	В.Серен-оол «Каң кыс»	1		
13	М. Кенин-Лопсан «Хайыралыг Калчан-Шилги»	1		
14	Чогаалдың темазы болгаш идеязы. Монгуш Доржу «Аас чогаал»	1		
15	Чогаадыг «Сонуургаан тоолум»	1		
16	Частырыглар-биле ажыл	1		
17	Салчак Тока «Араттың сөзү» деп романдан эгелер. «Чаа ужуражыышкыннар»	1		
18	Салчак Тока «Араттың сөзү» деп романдан эгелер. «Кайнаар баарыл?», «Чер-бажыңга»	1		
19	«Одаглар хып тур»	1		
20	«Араттың сөзү». Сайгарылга	1		
21	Түңнел-кичээл. «Эң-не сонуургаан чогаалым»	1		
22	Степан Сарыг-оол «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп романдан эгелер «Дагаа чылдыг мен», «Шагаа»	1		
23	«Пөш бажыңга»	1		
24	Байкара Хөвөңмей «Чүү болганыл?»	1		
25	Степан Сарыг-оол «Соругга»	1		
26	Чечен чугаа дугайында билиг	1		
27	Олег Сувакпит «Ылар»	1		
28	Аянынг номчулга «Бойдус каазы»	1		
29	К-Э Кудажы «Кызыл-Бөрттүг»	1		

	1-2, 3-4-кү эгелер			
30	К-Э Кудажы «Кызыл-Бөрттүг» 5, 6, 7 –ги эгелер	1		
31	Хыналда тест	1		
32	Частырыглар-биле ажыл	1		
33	«Кызыл-Бөрттүг». Түңнел кичээл			
34	Шаңгыр-оол Суваң «Чээн оол»	1		
35	Сергей Пюрбю «Эргеппей дугайында тоожу».1,2-ги эгелер	1		
36	Сергей Пюрбю «Эргеппей дугайында тоожу». 3-4-кү эгелер	1		
37	Сергей Пюрбю «Эргеппей дугайында тоожу». 5, 6, 7-ги эгелер	1		
38	Чогаал теориязы. Тоожу дугайында билиг	1		
39	Олег Саган-оол «Найырал»	1		
40	Олег Саган-оол «Найырал»	1		
41	Степан Сарыг-оол «Сарыг-оолдуң плантациязы»	1		
42	Монгуш Доржу «Дайынныг кино көргөш»	1		
43	Композиция болгаш сюжет дугайында билиг	1		
44	Игорь Бадра «Эргим Уля угбай»	1		
45	Сергей Пюрбю «Төрээн дылымга»	1		
46	Александр Даржай «Авамга»	1		
47	Шүлүк дугайында билиг	1		
48	Мария Күжүгет «Бак сагыш башка халдаар»	1		
49	Роман Лудуп «Чавыс-чавыс көжүп чоруур булуттарлыг»	1		
50	Роман Лудуп «Улаастай»	1		
51	Степан Сарыг-оол «Алдан-Маадыр»	1		
52	Чогаадыг «Алдан-маадырлар»	1		
53	Частырыглар-биле ажыл	1		
54	Иргит Бадра «Ужудукчу Кидиспей» «Ужар чүүл школазы»	1		
55	Иргит Бадра «Саян ажыр Тывазынче»	1		
56	«Ужудукчулар сургуулу»	1		
57	«Сөөлгү хүннери, сөөлгү оруу»	1		
58	Түңнел-кичээл	1		
59	Олег Сувакпит «Сат Бүрзеккей»	1		
60	Кызыл-Эник Кудажы «Он бир»	1		

61	Кызыл-Эник Кудажы «Он бир»	1		
62	Кызыл-Эник Кудажы «Он бир». 3-кү көжеге. 6- гы көргүзүг	1		
63	Чогаадыг «Тыва эки турачыларның маадырлыг чоруу уттундурбаан»	1		
64	Частырыглар-биле ажыл	1		
65	Серафим Элляй «Экии, тыва чонум»	1		
66	Цырен Шагжин «Хураган»			
67	Хыналда ажыл	1		
68	Частырыглар-биле ажыл	1		

Немелде литература:

1. Б.К.Будуп. Тыва үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Кызыл: ТывНҮЧ, 2010.
2. Г.Н. Курбатский. Тувинцы в своем фольклоре. Кызыл: ТКИ, 2001.
3. Д.Ч. Сүндүп. Тыва улустуң аас чогаалын школаларга өөредириниң методиказы. Кызыл: ТывНҮЧ, 1992.
4. Е.Т.Чамзырын. Төрээн чогаалды өөредириниң теориязы болгаш методиказы. Кызыл, ТывКУ, 2005.
5. Е.Т.Чамзырын. Этнопоэтические особенности тувинской детской прозы. Кызыл, ТывГУ, 2009.
6. З.Б. Самдан. Избранные научные труды. Тувинская словесность: миф-сказка-литература. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
7. Матпаадыр. Уругларга аас чогаалы. Кызыл, ТывН/Ч, 2006.
8. С.М.Орус-оол. Избранные научные труды. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
9. С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012.
10. Тувинские народные сказки (Сост. З.Б.Самдан).- Новосибирск: ВО «Наука», Сибирская издательская фирма, 1994.
11. Тыва Республиканың чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)
12. Тываны чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)
13. Тыва улустуң аас чогаалы. Кызыл: ТывН/Ч, 1976.
14. Тыва улустуң тоолдары. Кызыл, Абакан: ООО «ИПП «Журналист», 2012.
15. Тыва тывызыктар (Г.Н.Курбатский тург.-н.). Кызыл, ТывН/Ч, 2002.

16. Тыва улустун тывызыктары. (А.Т.Дугаржап чыып тург.-н.). Кызыл, ТывН/Ч, 2011.

17. Тыва литература талазы-биле эртем-методиктиг статьялар чыындызы. Кызыл, ТывН/Ч, 2010.

Словарьлар:

1. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том 1 (А-Б). - Новосибирск: Наука, 2002.
2. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). - Новосибирск: Наука, 2003.
3. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том III. (К, Л). - Новосибирск: Наука, 2004.
4. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том IV. (М, Н, О, +, П). - Новосибирск: Наука, 2008.
5. Л.В. Чернец и др. Школьный словарь литературоведческих терминов. М.: Просвещение, 2002.
6. Литература в школе от А до Я. Энциклопедический словарь-справочник. М.: 2007.
7. С.И. Ожегов. Толковый словарь русского языка. - М.: Русский язык, 1988.
8. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). - Новосибирск: Наука, 2003.
9. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (К, М). - Новосибирск: Наука, 2004
10. Тыва-орус словарь. - М.: Сов. энциклопедия, 1968.
11. Тыва тоолдарга үндезилээн мультфильмнер бижиткен дискилер, тыва чогаалчыларның шүлүктерин аянынг номчаан аудиобижидилгелер, чогаалчыларның чогаалдарынга чураан иллюстрациялар, чуруктар.
12. Уругларның билиин хынаарынга белеткээн тест ажылдар.